

КАНАТАЦЫЙНЫЯ АСАБЛІВАСЦІ ЛЮКСОНІМАЎ У ЛІРЫЦЫ МАКСІМА ТАНКА

А. У. Кругаль, Н. У. Дарган
Гімназія № 15 г. Мінска

Анатацыя. У артыкуле дадзена апісанне семантычнага поля “святло” ў лірыцы Максіма Танка. Прааналізавана семантычная структура люксонімаў; сістэматызаваны светлавыя люксонімы; даследаваны механізм светлавога кантрасту; раскрыты сінтагматычны патэнцыял светлавой лексікі; вызначаны эмацыянальна-экспрэсіўныя асаблівасці люксонімаў.

Ключавыя словы: канатацыйныя асаблівасці; люксонімы; светлавы кантраст; семантыка; сінтагматыка.

Светлавая лексіка (ці інакш люксонімы) валодае істотным семантычным і выяўленчым патэнцыялам, мае вялікае значэнне ў плане адлюстравання пэўных фрагментаў моўнай карціны свету мастака і забеспячэння эстэтычнага дыялогу паміж пісьменнікам і чытачом.

У творах Максіма Танка светлавая лексіка займае надзвычай важнае месца. Па-першае, як сродак вобразнасці і выразнасці (люксонімы ўваходзяць у склад метафарычных спалучэнняў, параўнанняў і да т. п.) і, па-другое, як кампанент эстэтычнай праграмы пісьменніка. У артыкуле аналізуюцца люксонімы на матэрыяле лірыкі Максіма Танка, а дакладней – кніг “Збор калосся” (1989), “Мой каўчэг” (1994) і зборніка выбранага “Мне пару крыл дало юнацтва...” (2003).

Мэта даследавання – даць поўнае апісанне семантычнага поля “Святло” ў лірыцы М. Танка. Аб’ект даследавання – лексіка са значэннем святла ў мове паэзіі Максіма Танка. Прадмет даследавання – семантычны, сінтагматычны і выяўленчы патэнцыял светлавой лексікі ў мове паэзіі Максіма Танка.

У час даследавання вызначылі, што светлавая лексіка ў лірычных зборніках Максіма Танка прадстаўлена 114 моўнымі адзінкамі. Зафіксавана ўсяго 25 дамінант розных люксонімаў. Найбольшай частотнасцю вызначаюцца антанімічныя люксонімы “цёмны” і “светлы”. Люксонім “светлы”, разам з аднакаранёвымі лексемамі лірыкі Максіма Танка ўжываецца 102 разы, а люксонім “цёмны” – 86 разоў.

Зыходзячы з гэтага, пры даследаванні светлавой лексікі падзялілі яе на ўласнасветлавую і лексіку, што абазначае адсутнасць святла.

Люксонім “светлы” ў асноўным у кантэксце заўважаны са значэннем “які ярка свеціць”: “*Выйшла на ганак светлай, чароўнай / Зарой світання*”. Гэты люксонім можа ўваходзіць у склад шматлікіх стылістычных тропаў: метафарычнага эпітэта (“*Ад іх святла пявучага / Ад поўдня залатога / Аж вочы мы заплюшчылі / І збіліся з дарогі*”); метафары (“*І з верай у свята на вуліцы нашай / Я рад, што была яна / Чэрствай і чулай, / Асветленай дружбай маіх*”).

пабрацімаў”); параўнання (“*на стол пакладзе рукі маці, / Быццам ад сонца, ад іх пасвятлее ў хаце / І ў сэрцы*”).

Вельмі часта ўжываюцца таксама лексемы з дамінантамі “бліскучы” (31), “палымнець” (31), “гарэць” (35). Напрыклад: “*Усю ноч, не выходзячы, / Сонца палала*”. Такія люксонімы найчасцей выкарыстаны аўтарам у прамым значэнні для характарыстыкі прыродных рэалій – неба, сонца, зорак і г.д. – першакрыніц святла, як правіла.

Сярод люксонімаў з дамінантай “цёмны” з найбольшай частотнасцю ўжываецца лексема “цень” (729 ужыванняў). Большая колькасць гэтай лексемы зафіксавана са значэннем: “месца, заслоненае чым-небудзь ад сонца”: “*Потым на шалю Нарачы / Цень партызанскага помніка лёг*”. У мікракантэксце гэта лексема можа мець акрэсленую адмоўную афарбоўку. Такі прыём дасягаецца пры дапамозе спалучэння люксонімаў з адмоўнымі эпітэтамі: “*Гуртом манашкі ў чорным адзенні / Цягнуцца, быццам сумныя цені*”. Максім Танк выкарыстоўвае такую лексему і ў складзе ўстойлівых выказаў: “*...мы, як цені, на дарогах прыйдзем / І за раны радзімы адпомсцім*”. Значэнне ў кантэксце ўстойлівага выразу “як цень” супадае са значэннем у фразеалагічным слоўніку – “неадчэпна (хадзіць за кім-небудзь)”. Лексема “цень” у Максіма Танка можа спалучацца з люксонімамі і ўтвараць светлавую сінтагму: “*Самыя раннія – веснія воды, / Самыя познія – цені змяркання*”, а можа спалучацца з каларонімамі і ўтвараць колера-светлавую сінтагму: “*пакуль не змые сонечны праліў / Апошнія, сярэбрэныя цені*”.

У ходзе даследавання было вызначана, што лексіка, што абазначае адсутнасць святла, менш ужывальная, чым уласнасветлавая лексіка. Гэта тлумачыцца тым, што лексіка, якая абазначае адсутнасць святла, у большасці сваёй мае негатыўную, адмоўную афарбоўку і таму менш выкарыстоўваецца аўтарам.

Светлавая эпітэты ў вершах Максіма Танка выступаюць сродкам вобразнасці і выразнасці пры апісанні, у першую чаргу, прыродных рэалій. Аналіз выкарыстання метафар дазваляе сцвярджаць, што Максім Танк стварыў уласную, спецыфічную сістэму вобразных сродкаў, сутнасць якой у паэтызацыі звычайных прыродных рэалій: усходу і заходу сонца ці месяца, расліннага покрыва зямлі і г. д.

Такім чынам, люксонімы не проста фігуруюць у якасці лагічнага азначэння, а выкарыстоўваюцца менавіта як сродак выяўлення вобразнасці.

Паводле марфалагічнай характарыстыкі найбольш ужывальнымі сярод светлавой лексікі з’яўляюцца назоўнікі (192), прыметнікі (59) і дзеясловы (90). Найбольшай частотнасцю паводле марфалагічнай характарыстыкі люксонімаў вылучаюцца люксонімы-назоўнікі, якія абазначаюць працэс як вынік дзеяння прыродных з’яў. Напрыклад: “*З грымучага зьяння бурлівых крыніц*”. Светлавая прыметнікі не толькі фармальна канкрэтызуюць назоўнік, але і ў большасці

выпадкаў дадаюць значную долю мастацкай вартасці апісанаму: “Цёмны іней на гарах”. Люксонімы-дзеясловы дазваляюць найбольш дакладна перадаць дынамізм рэалізацыі светлавой прыметы: “Каб стварыў такую песню, / Што няўцешлівых пацешыць, / Што сляпым зазьяе зоркай, / Што глухім іх голас верне”. Значна менш частотныя і разнастайныя светлавыя дзеепрыметнікі, дзеепрыслоўі і прыслоўі. Яны ўжываюцца аўтарам пераважна пры апісанні псіхічнага стану персанажаў, а таксама пры пейзажных замалёўках.

Паводле структуры люксонімы падзяляюцца на простыя і складаныя, а складаныя, у сваю чаргу, на святло-колеравыя і светлавыя. Святло-колеравыя кампазіты ўтвараюць своеасаблівую кантрасную пару. Дзве прыметы аднаго і таго ж прадмета (з’явы) зліваюцца ў адну і характарыстыка прадмета набывае іншую, новую якасць: “Абвіты ліствою стазвоннай, / І я стаў падобны зусім / Да цёмна-зялёнага клёна / На беразе Нёмана крутым”.

Вялікую ролю ў сістэме святлоабзначэння мастацкага твора адыгрывае прыём “светлавога кантрасу”. Паводле асаблівасцяў рэалізацыі кантрасу можна вылучыць тры групы: адначасовы, паслядоўны і памежны. Найчасцей Максім Танк выкарыстоўвае адначасовы кантрас: “Зямлі, якой я вінават за цяпло, / За хату з бяргвенняў сасновых, / За гора і радасць, за цень і святло, / За родную матчыну мову”. Супастаўляючы святло і цемру, паэт актывізуе думку чытача, запрашае да пошукаў магчыма прыхаванага дадатковага сэнсу.

З вышэй пералічанага можна зрабіць наступныя вывады:

Люксонімы – неад’емны элемент у стварэнні маляўнічых вобразаў у лірыцы Максіма Танка. Найчасцей люксонімы спалучаюцца са словамі тэматычнай групы “з’явы прыроды”, аднак сустракаюцца і спалучэнні з назвамі раслінаў, часткамі цела чалавека. Лексіка, якая абазначае адсутнасць святла, менш ужывальная ў паэзіі Максіма Танка, чым лексіка, што абазначае яго наяўнасць. Люксонімы з’яўляюцца важным сродкам вобразнасці і выразнасці. У Максіма Танка вылучаюцца тры стылістычныя фігуры: эпітэт, параўнанне і метафара. Паводле марфалагічнай характарыстыкі найбольш ужывальнымі сярод светлавой лексікі з’яўляюцца назоўнікі (192), прыметнікі (59) і дзеясловы (90). Найбольш прадуктыўна – паэт выкарыстоўвае адначасовы кантрас, які адлюстоўвае паралельную рэалізацыю светлавых прымет у мастацкім тэксце. Большай колькасцю ўжывання вызначаюцца аўтарам святло-колеравыя кампазіты, чым светлавыя.

Літаратура

1. Танк, М. Збор калосся : вершы / М. Танк. – Мінск : Маст. літ., 1989. – 302 с.
2. Танк, М. Мне пару крыл дало юнацтва...: выбр. лірыка / М. Танк. – Мінск : Маст. літ., 2003. – 479 с.
3. Танк, М. Мой каўчэг : вершы. 1989 – 1992 / М. Танк. – Мінск : Маст. літ., 1994. – 207 с.